фінансових ризиків в наслідок загострення нестабільності на фінансовому ринку та його структурних сегментах, а саме банківській, кредитній, платіжній, бюджетній, грошовій, інвестиційні, податковій сферах.

На наш погляд, валютна криза, платіжна криза, криза заборгованості, криза бюджетного дефіциту, банківська криза – це лише фрагментарні кризи, що виникали у певних сегментах світової фінансової системи, але викликали трансформації у світовому масштабі. Світова фінансова криза – це форма вираження протиріч між реальним та фінансовим капіталом, між різними країнами світу з питань перерозподілу капіталу на користь розвинутих країн.

Список використаних джерел

1. Dilip K. Das. Globalization in the World of Finance: An Analytical History // Global Economy Journalю – Vol.6. – Issue 1, Article 2. – 2006.
2. Minsky H.P. Financial Stability Revisited: The Economics of Disaster // In Board of Governors of the Federal Reserve System. Reappraisal of the Federal Reserve Discount Mechanism: Washington D.C. – 1972. – № 3. – P. 95 – 136.
3. Kindleberger C.P. Manias, Panics and Crashes: MacMillan, London. – 1978. – P. 128.
4. Чугаев А.А. Валютные кризисы как фактор экономического роста // Экономика Крыма, 2003. – № 9. – С. 34 – 36.

УДК 336.76

О. В. МЕТЛУШКО

СТИМУЛЮВАННЯ ДІЛОВОЇ АКТИВНОСТІ БАНКІВ НА РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ

Проаналізовано операції комерційних банків на ринку цінних паперів, виявлено проблеми, які стримують його розвиток та запропоновано шляхи виходу з ситуації.

Проанализирована деятельность банков на рынке ценных бумаг, раскрыты проблемы, которые сдерживают его развитие и предложены пути выхода из ситуации.

In the given article there have been analysed the operations of commercial banks on the securities market, defined the problems which restrain its development and proposed ways out of this situation.

Ключові слова: ринок цінних паперів, банківська система, емісія, реєстраторська діяльність, депозитарна діяльність.

На сучасному етапі головним напрямом економічної політики є підвищення ефективності та розвиток роботи фінансового ринку, а особливо його фондового сегменту, який би відповідав потребам країни. В умовах ринкового становлення ти розвитку вітчизняної економічної системи нарощування інвестиційного потенціалу залежить від вирішення проблеми розвитку та підвищення ефективності функціонування ринку цінних паперів.

Для реалізації цього напряму економічної політики фондовий ринок має відповідну інституційну структуру, у якій банки як професійні учасники ринку займають важливе місце. Проблеми забезпечення стійкості роботи банку при застосуванні заходів з оздоровлення та подальшого підвищення ефективності банківської системи викликають необхідність виробити нову стратегію та тактику банківського управління та функціонування на ринку цінних паперів. Зниження дохідності фінансового ринку в цілому та окремих його сегментів, яке відбувається в даний час, спонукає комерційні банки до розширення сфер їх діяльності. У розвитку спектра операцій та послуг, які надаються комерційними банками, розширенні інвестиційного напряму, особливе місце займає диверсифікація операцій та послуг на ринку цінних паперів.

На сучасному етапі розвитку банківської системи України особливо актуальна проблема місця та ролі комерційних банків у системі функціонування ринку цінних паперів.

Операції комерційних банків з цінними паперами привертають до себе увагу широкого кола вчених. Сучасні підходи до дослідження операцій банків з цінними паперами представлені в працях В. Колеснікова [1], Ю. Кравченка [2], Я. Міркіна [3], О. Мозгового [4], А. Мороза [5] та ін. Різні точки зору з цієї проблеми часто відображають протиріччя думок – від суттєвого обмеження участі банків на цьому ринку до значного перебільшення їх ролі як основного елемента функціональної структури ринку цінних паперів. У світовій банківській практиці існують різні підходи щодо вирішення цієї проблеми, які здійснюють вплив на масштаби фондової діяльності банків. Однак, їх важлива роль у її здійсненні характерна для ряду розвинутих країн.

На даний час банківські інститути є найактивнішими учасниками ринку цінних паперів, які можуть здійснювати широкий спектр професійних та непрофесійних операцій. Ринок цінних паперів є чутливим барометром стану економіки.

Головною метою діяльності комерційного банку є отримання прибутку. Для досягнення цієї мети банки використовують різні можливості, в тому числі розширення операцій з цінними паперами. Актуальність теми пояснюється тим, що операції з цінними паперами є одними із найперспективніших та таких, які постійно вдосконалюються та розширяються. В усіх країнах у даний час доходи комерційних банків від операцій з цінними паперами відіграють помітнішу роль у формуванні прибутку.

Відповідно до Закону «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р. № 2121-III комерційні банки можуть здійснювати на фондовому ринку такі операції:

1) емісію власних цінних паперів;
2) організацію купівлі-продажу цінних паперів за дорученням клієнта;
3) операції на фондовому ринку від свого імені (включаючи андеррайтинг);
4) інвестиції в статутні фонди та акції інших юридичних осіб;
5) довірче управління цінними паперами за договорами з юридичними та фізичними особами;
6) депозитарну діяльність та діяльність з ведення реєстрів власників іменних цінних паперів [6].

Для виконання останніх трьох операцій необхідно отримати письмовий дозвіл Національного банку України, а торгівля цінними паперами, депозитарна діяльність, довірче управління активами та ведення реєстрів власників іменних цінних паперів підлягають обов'язковому ліцензуванню в Державній комісії з цінних паперів та фондового ринку.

Що стосується емісійної діяльності банку, то вона, перш за все, пов'язана із нормативом адекватності регулятивного капіталу, який становить з 01.03.2004 р. 10%. Для банків, що розпочинають операційну діяльність, цей норматив має становити протягом перших 12 місяців не менше 15%; протягом наступних 12 місяців – не менше 12 %; надалі – не менше 10% [7]. Це, в першу чергу, змушувало більшість банків збільшувати статутні фонди (рис. 1).

Станом на 01.01.09 р. статутний капітал банківської системи України становив 7524,743 млн євро, що на 34% більше, ніж на початок 2008 року, а з 2004 року зріс майже у 7 разів [8]. Випуск акцій за 2008 рік, зареєстрованих Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку, становив 17,73 млрд грн [9]. Значні за обсягом випуски акцій, які суттєво вплинули на загальну структуру випусків в цілому, зареєстровано наступними банківськими установами:

1) ЗАТ ОТП Банк (на суму 1,21 млрд грн);
2) ВАТ «Астра банк» (980,0 млн грн);
3) ВАТ Акціонерний комерційний інноваційний банк "УкрСиббанк" (930,0 млн грн);
4) ЗАТ «Банк НРБ» (764,36 млн грн);
5) ВАТ Банк «Фінанси та кредит» (723,5 млн грн);
6) ВАТ «Ерсте Банк» (710,0 млн грн);
7) ЗАТ Альфа-Банк (505,0 млн грн);
8) ВАТ АКБ «Форум» (500,0 млн грн).

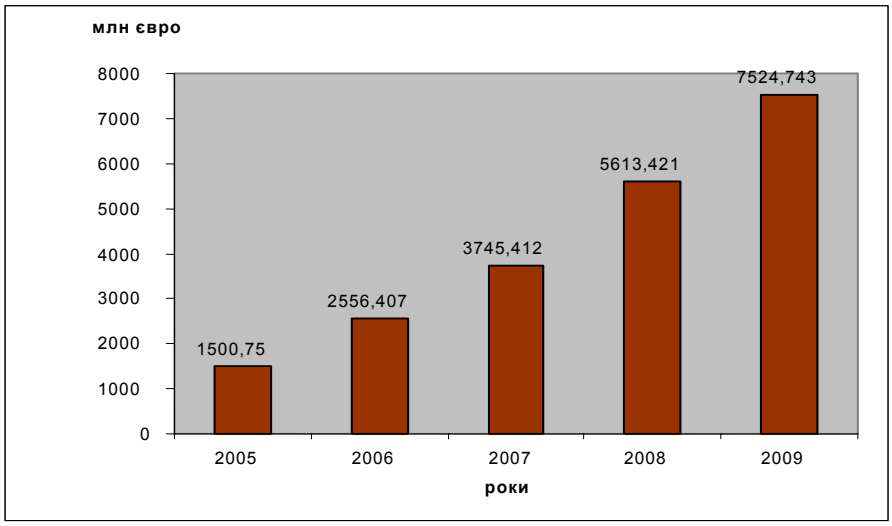

Рис. 1. Статутний капітал банків (млн євро) [8]

Загальний обсяг зареєстрованих акцій зазначених емітентів становив 35,7% від загального обсягу випусків акцій зареєстрованих центральним апаратом Комісії протягом зазначеного періоду [9].

Банки на українському ринку є лідерами за обсягами торгів корпоративними облігаціями та державними борговими зобов'язаннями, та частка цінних паперів у їх активах незначна. Станом на 01.01.2009 р. вона становить 4,2% [10], що значно менше, ніж у країнах Єврозони (34,6 %), Чехії (17,5 %) та Польщі (22,3%) [11].

Спостерігається зростання активності банків на ринку боргових зобов'язань. У І півріччі 2008 року обсяг залучених коштів шляхом випуску облігацій, які здійснювались банками, становив 29,15% загального обсягу випусків облігацій за період (табл. 1), а в 2003 році обсяг випуску облігацій банками становив всього лише 8% загального обсягу випусків облігацій.

Найбільші емісії здійснювали наступні банки-емітенти: ВАТ «Райффайзен банк Аваль» (3 випуски на суму 700,0 млн грн, 500,0 млн грн та 300,0 млн грн), ВАТ «АКБ соціального розвитку «Укрсоцбанк» (500,0 млн грн), ВАТ «Акціонерний комерційний інноваційний банк «УкрСиббанк» (500,0 млн грн), ЗАТ «Перший Український Міжнародний Банк» (300,0 млн грн). Обсяг випусків облігацій зазначених емітентів становив 62,4 % від загального обсягу облігацій банків зареєстрованих за І півріччя 2008 року. Та частка цінних паперів у зобов'язаннях залишається незначною і становить 4,7%, що значно менше, ніж в країнах Єврозони (близько 58%).

Таблиця 1

Обсяг та кількість випусків облігацій підприємств, зареєстрованих Комісією протягом січня – травня 2008 року [9]

Місяць	Обсяг випуску облігацій підприємств, млн грн				Кількість випусків
	Підприємства (крім банків та страхових компаній)	Банки	Страхові компанії	Загальний обсяг випусків облігацій	
Січень	1 471,67	780,00	0	2 251,67	44
Лютий	2 126,15	640,00	0	2 766,15	106
Березень	2 171,52	550,00	0	2 721,52	85
Квітень	5 815,17	1 700,00	0	7 515,17	126
Травень	1 259,00	1 615,00	0	2 874,00	44
Всього	12 843,51	5 285,00	0	18 128,51	405

Таке збільшення операцій банків на ринку цінних паперів визначається прийняттям ряду документів, які спричинили пожвавлення. Наприкінці 2003 року НБУ затвердив нову Інструкцію з бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами в банках України (№ 335), якою наблизив порядок відображення в бухгалтерському обліку інформації про операції з придбання, продажу, розміщення, випуску та погашення цінних паперів до міжнародних стандартів обліку. Зокрема були змінені варіанти оцінки цінних паперів у портфелях банків та введено поняття справедливої вартості цінних паперів. Також в 2003 та 2004 роках були внесені зміни до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні, зокрема до вимог щодо випуску боргових цінних паперів під субординований борг. Операції банків з цінними паперами набули меншого регулюваня з боку Національного банку України [12, с. 75 – 76].

Інвестиційна діяльність комерційних банків обмежена нормативами НБУ. Розмір прямих інвестицій має становити не більше 60% від регулятивного капіталу банку, в тому числі 15% за кожним емітентом [7]. Низька активність банків як інвесторів на фондовому ринку пояснюється багатьма причинами: недостатній розвиток інфраструктури, низька ємність, невідповідність процедур світовим стандартам, недостатня прозорість, проведення значної кількості операцій на неорганізованому ринку, відсутність широкого вибору інструментів фондового ринку, зокрема похідних та іпотечних цінних паперів.

Крім того банки на ринку цінних паперів можуть здійснювати наступні види діяльності:

1) діяльність з випуску цінних паперів за дорученням, від імені та за рахунок клієнта шляхом організації підписки на цінні папери або їх реалізація іншим способом (в законі України «Про банки та банківську діяльність» такі операції визначаються як андеррайтинг);

2) комісійна діяльність із цінними паперами, яка передбачає купівлю-продаж цінних паперів за свій рахунок з метою перепродажу третім особам; фактично банки виступають в ролі дилера;

3) комісійна діяльність з цінними паперами, яка визначається як купівля-продаж цінних паперів, що здійснюється банком як торговцем цінними паперами на підставі договорів-доручень чи комісії за рахунок клієнтів (брокерська діяльність);

4) діяльність щодо управління активами державних пенсійних фондів та інститутів спільного інвестування;

5) діяльність щодо ведення реєстрів власників іменних цінних паперів та депозитарна діяльність зберігача.

Залежно від обраних напрямів роботи банк формує певний портфель цінних паперів: торговий портфель; портфель цінних паперів на продаж; портфель цінних паперів, що утримуються до погашення; портфель інвестицій в асоційовані та дочірні компанії. Банки як торговці цінними паперами за 2007 рік виконали договорів на суму 275,77 млрд грн (порівняльні дані за обсягами виконаних договорів різними видами торговців наведено у табл. 2). Порівняно з 2006 роком у 2007 році збільшилась частка виконаних договорів з цінними паперами комерційними банками з 30,64% до 36,56% від загального обсягу виконаних договорів.

Банки як торговці цінними паперами є економічно незалежними учасниками фондового ринку і самостійно приймають рішення щодо інвестування коштів.

Найперспективнішим напрямом діяльності банків на фондовому ринку є організація випусків цінних паперів, зокрема облігацій, так як вони приносять підприємству реальні ресурси, котрі можна використати як для поповнення обігових коштів, так і для реконструкції виробництва. Банки мають перевагу, емітуючи облігації – вони можуть виконувати функції андеррайтера, адже, володіючи значними кредитними ресурсами, в змозі викупити непогашену частину випуску облігацій із наступним їх розміщенням на вторинному ринку [14, с. 25]. Перелік 10 найбільших організаторів випусків корпоративних облігацій за перше півріччя 2008 року наведено у табл. 3. За відповідний період було здійснено 86 випусків корпоративних облігацій на загальну суму 11,201 млрд грн.

Таблиця 2

Обсяги виконаних договорів торговцями цінних паперів (за видами торговців) у 2003 – 2007 роках (млрд грн) [13, с. 22 – 23]

	2003	2004	2005	2006	2007
Торговці цінними паперами (крім комерційних банків та інвестиційних компаній)	149,64	216,18	250,96	309,96	452,51
Комерційні банки	36,56	70,92	129,96	150,97	275,77
Інвестиційні компанії	16,76	34,17	22,85	31,85	26,03
Разом	202,96	321,27	403,77	492,78	754,31

Банківська система України представлена розгалужено мережею філій та відділень. Це забезпечує облік прав власності на цінні папери в документарній формі. Станом на 01.04.2009 року налічується 380 реєстраторів власників іменних цінних паперів [15].

За даними на початок 2007 року майже на 15,5 млн особових рахунках у реєстроутримувачів обліковувалось 706,9 млрд грн. Найбільшу частку серед учасників ринку цінних паперів за діяльністю торговці – зберігачі – реєстратори мають банки: 26 банків із 32 учасників. Банки також є лідерами по кількості укладених договорів на ведення реєстрів іменних цінних паперів з емітентами, зокрема: ПриватБанк – 1 582 договори, АКБ "Укрсоцбанк" – 500 договорів. Хоч діяльність банків з ведення реєстрів приносить від 3% до 5% від балансового прибутку банку, але, враховуючи усі витрати на ведення реєстрів власників іменних цінних паперів, є економічно вигідною.

Таблиця 3

Рейтинг організаторів випусків корпоративних облігацій [16]

№	Інвестиційний банк	Об’єм, млн грн	Кількість емітентів	Кількість емісій
1	Райффайзен банк Аваль	2200	2	6
2	Укрсоцбанк	1150	3	6
3	Укрсиббанк	1030	7	7
4	ING Wholesale Banking Украина	1000	5	5
5	Альфа-банк Україна	805	5	7
6	Перший Інвестиційний Банк	660	4	4
7	Тройка Діалог Україна	600	2	3
8	ПУМБ	570	5	6
9	Ренесанс Капітал	550	3	4
10	КБ Фінансова Ініціатива	400	2	2

Позитивним є прийняття рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 18.05.2006 р. № 305 «Про затвердження вимог щодо подання акціонерними товариствами інформації про зміну реєстратора іменних цінних паперів», яке забезпечить врегулювання проблеми подвійного ведення реєстрів власників іменних цінних паперів, що полягає у неналежному виконанні окремими реєстраторами та акціонерними товариствами вимог законодавства і своїх обов’язків при здійсненні діяльності з ведення реєстру власників іменних цінних паперів, що призводить до руйнації національної облікової системи і завдає великої шкоди як інтересам держави, так і окремим власникам цінних паперів. Рішення передбачає, що акціонерні товариства та інші емітенти іменних цінних паперів протягом п'яти робочих днів після підписання акта прийому-передачі системи реєстру власники

іменних цінних паперів зобов'язані повідомити ДКЦПФР про зміну реєстратора власників іменних цінних паперів.

Після прийняття Комісією в грудні 2007 р. відповідних змін та доповнень до нормативного акта ДКЦПФР «Порядок та умови видачі ліцензії на здійснення окремих видів професійної діяльності на фондовому ринку, переоформлення ліцензії, видачі дубліката та копії ліцензії» діяльність з управління цінними паперами в Україні стала можливою за умови отримання ліцензій, які нещодавно почала видавати ДКЦПФР.

На даний час помітно активізувались операції комерційних банків з проведення трастових (довірчих) операцій для клієнтів. Суттєво розширилося та ускладнилося коло клієнтів, які користуються трастовими послугами, що обумовлено, в першу чергу, процесами акціонування підприємств. Станом на початок 2009 року близько 10 банків отримали ліцензії ДКЦПФР на здійснення професійної діяльності з управління цінними паперами.

Банки є лідерами щодо депозитарної діяльності зберігача цінних, так як її можуть проводити лише банківські установи та торговці цінними паперами. Станом на 01.04.2009 року в Україні зареєстровано 263 зберігачі цінних паперів (частка комерційних банків – 42%) та 2 депозитарії: ВАТ «Національний депозитарій України», ВАТ «Міжрегіональний фондовий союз» [15]. Комерційні банки не спроможні забезпечити потрібну оборотність депозитарних активів, тому виконують пасивну роль у функціонуванні депозитарної системи. Разом з тим їм належить значна частка у статутному фонді «Міжрегіонального фондового союзу» (57,7% – приватним банкам, 6,8% – недержавним) – єдиному депозитарії в Україні, що обслуговує обіг знерухомлених цінних паперів між зберігачами [14, с. 26].

Досвід передових країн свідчить, що через ринок цінних паперів може залучатись до третини і більше інвестиційних ресурсів і здійснюватись фінансування багатьох інвестиційних проектів. Український ринок поки не виконує цієї функції. Він не став дієвим механізмом мобілізації фінансових ресурсів та переливу капіталу у найперспективніші її сектори. Тому значний його ріст, підвищення капіталізації є важливими завданнями, які мають бути вирішені в ході подальшого його розвитку. Для цього необхідне прийняття комплексної програми стимулювання вітчизняних та іноземних інвестицій в економіку України. Фінансова стабілізація, яка виражається у зниженні інфляції, стабільності обмінного курсу, що дозволить знизити процентні ставки за кредитами реальному сектору, і, зокрема, за кредитами в інвестиції.

Банки є активними учасниками ринку цінних паперів. Та разом з тим в умовах слабкого розвитку небанківського фінансового сектору та фондового ринку існує ряд проблем, вирішення яких стимулювало б їх ділову активність, зокрема:

1) створення умов для підвищення рівня капіталізації та ліквідності ринку цінних паперів (встановити жорсткий контроль за дотриманням норм чинного законодавства емітентами та професійними учасниками ринку з метою недопущення конфліктів та грубого порушення прав міноритарних акціонерів), запровадження процедури реорганізації та ліквідації фінансово нестійких банків;

2) створення централізованої депозитарної системи, раховуючи світову практику створення депозитарних систем, ISSA (International Securities Services Association) та рекомендації Базельського комітету заснувати Центральний депозитарій цінних паперів у формі непідприємницької установи;

3) надання системним банкам, які обслуговують державні інвестиційні програми, статус інвестиційних банків з відповідними повноваженнями роботи на фондовому ринку і гарантіями та пільгами з боку держави;

4) створення структурної ланки (підрозділу), спрямованого на покращення взаємодії Національного банку України та Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку, який би забезпечував погодженість їх дій;

5) підвищення відповідальності структурних підрозділів комерційних банків в управлінні цінними паперами;

6) адаптація та зміни організаційної структури управління комерційного банку з

врахуванням його діяльності на ринку цінних паперів;

7) здійснення заходів щодо концентрації торгівлі на організованих ринках, діяльність яких відповідає міжнародним стандартам;

8) розробка механізму страхування учасників ринку цінних паперів.

Не сприяє діловій активності банків на ринку цінних паперів і низька поінформованість населення щодо його функціонування. Населення не обізнано із законодавством, яка регламентує діяльність учасників ринку, а також власними правами, які реалізуються в процесі купівлі-продажу цінних паперів. Сьогодні навіть та частина населення, яка має заощадження, зберігає їх на депозитах та не має базових знань щодо можливої користі вкладення коштів у цінні папери, процесів, які відбуваються на ринку цінних паперів, отже не може оцінити переваг та втрат. Це призводить до слабкої активності населення на фондовому ринку, хоч у розвинутих країнах фізичні особи є його активними учасниками. Участь населення необхідно підвищувати шляхом його поінформованості та розробки комплексу заходів щодо підвищення захисту міноритарних акціонерів.

Список використаних джерел

1. Банковское дело / [под. ред. В.И. Колесникова]. – М. : ФиС, 1998. – 459 с.

2 Кравченко Ю. Рынок ценных бумаг : [курс лекций] / Кравченко Ю. – К. : ВИРА-Р, 2002.

3. Миркин Я. Ценные бумаги и фондовый рынок / Миркин Я. – М. : Перспектива, 1995. – 550 с.

4. Мозговий О.М. Фондовий ринок : [навч. посібник] / Мозговий О.М. – К. : КНЕУ, 1999. – 316 с.

5. Банківські операції : підручник / [А.М. Мороз, М.І. Савлук, М.Ф. Пуховкіна та ін.] ; за ред. А.М. Мороза. – К. : КНЕУ, 2000. – 383 с.

6. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс] : закон України : [прийнято ВР 07.12.2000 р. № 2121-III]. – Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua.

7. Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні [Електронний ресурс] : постанова Національного банку України : [прийнято 28.08.2001 р. № 368]. – Режим доступу : www.uazakon.com.

8. Офіційний сайт Асоціації українських банків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.aub.com.ua.

9. Інформаційна довідка щодо розвитку фондового ринку України протягом І півріччя 2008 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ssmsc.gov.ua:8080/8/3/2008-06.doc.

10. Офіційний сайт НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bank.gov.ua

11. Яценюк А. Фондовий ринок України: проблеми та перспективи розвитку / А.П. Яценюк // Вісник НБУ. – № 11. – 2004. – С. 5.

12. Питання функціонування та вдосконалення інфраструктури фондового ринку України : [інформаційно-аналітичні матеріали / за ред. О.І. Кіреєва, М.М. Шаповалової та Н.І. Гребенюк]. – К. : Центр наукових досліджень НБУ, 2005. – 132 с.

13. Звіт Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку за 2007 рік // Ринок цінних паперів України. – 2008. – № 9 – 10. – 123 с.

14. Брітченко І. Роль комерційних банків у розбудові фондового ринку України / І. Брітченко, Р. Перепелиця // Вісник НБУ. – № 4. – 2005. – С. 23 – 27.

15. www.smida.gov.ua.

16. www.cbonds.info.